

ИНТЕРФАОЛ МУЛОҚОТНИНГ ТАЛАБАЛАРНИНГ ЁЗМА НУТҚИГА ТАЪСИРИ.

Абдукадилова Шахноза Гафуровна,
Тошкент давлат транспорт университети
“Ўзбек (рус) тили” кафедраси ўқитувчиси.

Аннотация

Мақолада Ҳозирги пайтда юз бераётган глобаллашув жараён, нутқни ривожлантириш талабаларнинг индивидуал психик ривожланишида марказий ўрин тутувчи ижтимоий-тарихий тажрибани ўзлаштиришининг мураккаб жараён эканлиги,Интерфаол мулоқот жараёни ва унинг талабаларнинг ёзма нутқига таъсири, Интернет алоқаларининг пайдо бўлиши билан боғлиқ муаммолар ва Почта хатининг тарихи ,ёзувнинг келиб чиқиши маълумот алмашиш зарурати билан боғлиқ масалалар таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: глобаллашув, нутқ, индивидуал, психик, ижтимоий-тарихий, Интерфаол мулоқот, ёзма нутқ.

Ҳозирги пайтда юз бераётган глобаллашув жараёни ва жамиятни ислоҳ этиш шароитида янги фикрловчи шахсларни тарбиялаш та’лим тизимида ҳам жиддий ўзгаришлар киритишни талаб этади. Дунё давлатлари орасида Ўзбекистон Республикасида биринчилардан бўлиб умумбашарий тавсифга эга мазкур муаммони ҳал этишга доир концептуал-назарий асослар яратилди ва тизимли равишда амалиётга татбиқ этиб борилмоқда. Мазкур эзгу мақсадни ҳаётда ўз исботини топишда Ўзбекистон Республикасининг «Та’лим тўғрисида»ги Қонун ва «Кадрлар тайёрлаш Миллий дастури» ҳуқуқий асос бўлиб хизмат қилмоқда. Болаларда нутқ ривожланишини рағбатлантирувчи ёки унга тўсқинлик қилувчи кучларни аниқлаш ушбу жараёнга аниқ мақсадни кўзлаган ҳолда педагогик та’сир кўрсатишни ташкил этиш калитидир. Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, В.И.Логинова, Й.С.Ляховская, В.В.Гербова, Е.М.Струнина ва бошқаларнинг тадқиқотларида болалар она тили лексикасини ўзлаштириб олишларининг ўзига хос хусусиятлари ёритилган.Ушбу муаллифлар томонидан,ёшларда луғатни ўзлаштиришларида икки жиҳат ажратиб кўрсатилган: атрофдаги олам луғатини (сўз бойлигини) англаш билан биргаликда ривожлантириш; луғатни тил бирлиги сифатида ўзлаштириш. Улар предметли алоқалар ва муносабатлар мантиғида ҳам, тил мантиғи борасида ҳам сўз устида ишлаш зарурлигини исботлаб беришган.

Нутқни эгаллаб олишнинг энг муҳим босқичлари кичик ёшга тўғри келади. Шундан келиб чиққан ҳолда, ҳозирги пайтда нутқни ривожлантиришдаги айрим босқичларни ўрганишга алоҳида э’тибор қаратилмоқда. Олимлар нутққача бўлган босқич муҳим рол ўйнашини тушуниб етиб, уни батафсил таҳлил қилмоқдалар. Нутқий ривожланиш жараёнини А.Н.Леонтев қуйидагича тавсифлайди: Нутқни «ривожлантириш жараёни бола луғатининг ва сўзларнинг ассоциация асосида боғланишининг ортишида ифодаланадиган миқдорий ўзгаришлар жараёни эмас, балки сифат жиҳатидан ўзгариш жараёнидир, зеро, у фикрлаш ва онг ривожланиши билан ички боғланган ҳолда сўзнинг барча функциялари, томонлари ва алоқаларини қамраб оладиган ҳақиқий ривожланиш жараёнидир».XIX асрнинг ўрталаридан бошлаб, нутқ онтогенези олимларни қизиқтириб қолди. К.Д.Ушинский болаларни она тилида ўқитишнинг зарурлигини асослаб, болаларга она тилини дастлабки ўқитиш методикасини ишлаб чиқар экан, болалар тилни ўзлаштиришларининг тил билан тафаккурнинг ўзаро муносабатларини фалсафий

жиҳатдан чуқур англаш, ўз-ўзини ривожлантириш ва ўқитишга асосланган хусусиятлари ва қонуниятлари борасида ўз фикрларини билдирди. Россия фанида нутқ онтогенези борасидаги тадқиқотлар Л.С.Вигоцкийнинг маданий-тарихий назариясига ва А.Н.Леонтевнинг фаолият назариясига таянган ҳолда амалга оширилган. Натижада болалар нутқининг пайдо бўлиши ва ривожланиши уларнинг атрофдаги одамлар билан мулоқот жараёнларида рўй беради, деган қарашлар тизими шаклланди. Бунда бола катталарнинг нутқ намуналарини сусти равишда қабул қилиб олмайди, балки у нутқни умуминсоний тажрибанинг бир қисми сифатида фаол ўзлаштиради. нутқни ўқитиш болаларнинг тилни ўрганиш бўйича мустақил фаолиятига асосланиши ва болалар фаоллигининг бошқа турлари билан боғлиқ бўлиши керак.

Албатта, нутқни ривожлантириш талабаларнинг индивидуал психик ривожланишида марказий ўрин тутувчи ижтимоий-тарихий тажрибани ўзлаштиришининг мураккаб, кўп омилли жараёнидир. Тарихдан бизга маълумки қадимги Римда нотиклик санъатининг ривожланиши бевосита суд жараёнида айбдорнинг ўзини химоя қилиши учун чиройли нутқ орқали фикрини баён қилган ва шу орқали чиройли нутқ орқали фикрни баён этиш санъат даражасига кўтарилган. Марказий Осиёда ҳам машҳур бўлган мутафаккирлар Беруний, Ибн Сино, Фаробий каби олимлар тилни яхши билгани учун дунё миқёсида бугунги кунда ҳам ўз ўрнига эга. Бугунги кунда ҳаммамизга маълумки, 21-аср виртуал алоқа даври деб ҳисобланади, аммо бу ҳар доим ҳам шундай эмас эди. Телефон ихтиро қилинишидан ва Интернет бизнинг кундалик ҳаётимизга киришидан олдин, ёзишмалар инсон ҳаётида катта ўрин эгаллаган. Бу қариндошлар ва дўстларга ёзилган хатлар эди. Бир сўз билан айтганда, масофадаги ягона алоқа воситаси. Ва энди? Телефон, Скіпе, уяли телефон, электрон почта – сиз дарҳол керакли маълумотларни ёки шунчаки дўстона саломни этказишингиз мумкин. Буларнинг барчаси тез, қулай, кўп вақт талаб қилмайди. Одамлар узоқ вақтдан бери почтадан фаол фойдаланишни тўхтатдилар. Энди биз почта бўлимига келганимизда газеталарни сотиб оламиз, ота-онамиз коммунал хизматлар учун пул тўлайдилар, бобо ва бувилар пенсия оладилар. Инсоният модернизация қилинган дунёга тез қадам ташламоқда. Жонли алоқа тобора мобил алоқа ва Интернет билан алмаштирилмоқда. Албатта, бу катта ортиқча. Узоқ масофадаги одамлар мулоқотдан маҳрум эмаслар, улар учун бир-бирларини топиш анча осон. Электрон почта тез ва ишончли маълумот узатишни таъминлайди, бу бизнинг ҳаётимизда оддий электрон почта хабарлари мавжудлигини муваффақиятли ўзгартиради.

XXI аср виртуал алоқа даври деб ҳисобланади, аммо бу ҳар доим ҳам шундай эмас эди. Телефон ихтиро қилинишидан ва Интернет бизнинг кундалик ҳаётимизга киришидан олдин, ёзишмалар инсон ҳаётида катта ўрин эгаллаган. Бу қариндошлар ва дўстларга ёзилган хатлар эди. Бир сўз билан айтганда, масофадаги ягона алоқа воситаси. Ва энди? Телефон, Скіпе, уяли телефон, электрон почта – сиз дарҳол керакли маълумотларни ёки шунчаки дўстона саломни этказишингиз мумкин. Буларнинг барчаси тез, қулай, кўп вақт талаб қилмайди. Одамлар узоқ вақтдан бери почтадан фаол фойдаланишни тўхтатдилар. Энди биз почта бўлимига келганимизда газеталарни сотиб оламиз, ота-онамиз коммунал хизматлар учун пул тўлайдилар, бобо ва бувилар пенсия оладилар. Инсоният модернизация қилинган дунёга тез қадам ташламоқда. Жонли алоқа тобора мобил алоқа ва Интернет билан алмаштирилмоқда. Албатта, бу катта ортиқча. Узоқ масофадаги одамлар мулоқотдан маҳрум эмаслар, улар учун бир-бирларини топиш анча осон. Электрон почта тез ва ишончли маълумот узатишни

таъминлайди, бу бизнинг ҳаётимизда оддий электрон почта хабарлари мавжудлигини муваффақиятли ўзгартиради. Бу яхшими? Келажакда бу йўқотиш ҳақида афсусланмаймизми? Бугунги кунда ҳеч кимга сир эмаски, турли сайтларда мулоқот қилишда ёшлар имло ва тиниш белгиларига риоя қилишдан безовталанмайдилар. Кўпинча (тахминан 60%) сайтлардаги хабарлар ва шарҳлар нотўғри ёзилган.

Жойлашувидан қатъи назар, кимгадир ўз фикрлари ва ҳозирги воқеалари ҳақида айтиб бериш, грамматиканинг кўплаб анъанавий қоидалари тезлик ва бир зумда қониқиш учун тушди. Бир томондан, бу мутлақо мантиқий: кичик бир янгиликни, сўровни ёки саволни СМС - да жумлаларнинг тўғри тузилиши билан, қисқартмаларсиз, барча тиниш белгиларисиз узоқ ва малакали тақдим этишга пул сарфлаш, ҳатто тасодифан қилинган хатоларни тузатишга вақт бўлмаганда-аҳмоқ ва самарасиз. Бошқа томондан, афсуски, бу нозик, аммо шубҳасиз саводсизликка олиб келади. Ҳатто оддий электрон почта хабарини ёзиш ҳам имконсиз вазифага айланади. Ушбу ҳодисанинг сабаби нима? Буларнинг барчаси намунали (классик) адабиётларни ўқишни умуман истамаслик, ахборот коммуникацион технологияларидан асоссиз фойдаланиш билан боғлиқ. Одамлар қисқа вақт ичида максимал маълумотни тўплаш учун сўзларни қисқартирадилар, бу эса саводхонлик ва соф рус тилини билишга таъсир қилади.

Ҳозирги пайтда талабаларда нутқини ривожлантириш муаммосини ишлаб чиқиш мазкур методологик ҳолатлардан келиб чиққан ҳолда олиб борилмоқда.

Талабаларнинг қобилиятларини, шу жумладан нутқни эгаллаш қобилиятини жадал ривожлантириш учун шартшароитлар яратишдан иборат. Айни пайтда адабий нутқда ўргатиш асосини ташкил қилмоғи зарур.

Иккинчи вазифа – талабалар нутқининг шакли, унинг атрофдагилардан ўзлаштириб оладиган нарсалар тузилмаси устида ишлашидан иборат.

Учинчи вазифаси – болалар нутқини ривожлантириш вазифасини

нутқини ривожлантиришнинг энг янги методларини ўзлаштириши,

нафақат методик усулларни билиши, балки уларни талабалар билан мулоқот

чоғида қўллаш олиши ҳам даркор. Машғулотлар жараёнида ушбу фаолият турларини йўлга қўйишда асосий эътиборни луғатни бойитиш ва равон нутқни ривожлантиришга қаратиш лозимлигини кўрсатади. Бунда кўрғазмавийлик ва кузатишни талаба нутқини ривожлантириш асоси болиб хизмат қилади. Хулосамиз асосида қуйидаги амалий тавсиялар тавсия этамиз:

– нутқни ривожлантириш – бу малакали педагогик раҳбарликни назарда тутувчи ижодий жараён, лекин у стихияли жараён эмас;

– талабалар нутқини ривожлантириш жараёнини бошқарувчи педагог бу жараённинг турли ёш босқичларидаги қонуниятлари, механизмлари, ўзига хосликларини билиши, нутқий ривожлантиришнинг ўзига хосликларини кўра олиши ва боланинг индивидуаллигини ҳисобга олган ҳолда, унинг нутқига таъсир кўрсатишнинг энг самарали йўллари танлаши лозим.

References

1. Ушинский К.Д. Родное слово // Собр.соч. – М., 1949. Т. – С. 242–243
2. Леонтьев А.Н. Проблема деятельности в психологии. //Ж. Вопросы философии. – 1972. -№ 9. С.95–108.
3. AS Gafurovna, AN Sabirovna Use of interactive teaching methods in the formation of students'creative abilities// Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 2022

4. KD Kurganovna, AS Bakhtiyarovna .Methods Of Using Interactive Methods In Teaching Literature// Journal of Pharmaceutical Negative Results, 2022
5. Ш.Г Абдукадилова .Интерактивные методы формирования навыков коммуникативной компетентности у студентов технического вуза// - Academic research in educational sciences, 2022
6. ШГ Абдукадилова .Ёшлар ижтимоий муҳитида коммуникатив компетенция// Academic research in educational sciences, 2022
7. VK Khasanova, MG Kamilova, SR Yusupov Development of linguistic capabilities in language teaching to students of transport logistics// - AIP Conference Proceedings, 2022
8. VK Khasanova, S Shoniyofova, MA Akhmedova .Study of environmental problems and modern modes of transport at the university// - AIP Conference Proceedings, 2022
9. VX Хасанова.Преподавание русского языка при подготовке международных специалистов в области транспорта: проблемы и решения // Academic research in educational sciences, 2022
10. VX Хасанова Преподавание русского языка при подготовке международных специалистов в области транспорта: проблемы и решения// - Academic research in educational sciences, 2022
11. J Ramatov, R Umarova .Theoretical and ideological sources of beruni's philosophical views//ACADEMICIA: An International Multidisciplinary ..., 2020
12. PШ Умарова .Бытие и философские взгляды Абу Райхана Беруни// Достижения науки и образования, 2019
13. U Ruzigul, J Nasirjan, A Dilmurodkhakim, H Mirshod.Rationale and history of human reflections in the muslim philosophy// International Journal of Advanced Science and ..., 2020
14. PШ Умарова, ГБ Абдукаримова, ЭА Тухтабоев .Вклад Абу Райхана Беруни в развитие философии Ближнего, Среднего Востока и мировой науки.//Проблемы науки, 2019
15. PШ Умарова.Основы духовно-нравственного воспитания молодежи в трудах Абу Райхана Беруни //Проблемы науки, 2019
16. PШ Умарова.Натурфилософия Абу Райхана Бируни// Вестник науки и образования, 2020
17. P Умарова .Некоторые аспекты взаимоотношений природы, человека и общества во взглядах Абу Али Ибн Сино и Абу Райхан Беруни//Theoretical & Applied Science, 2015
18. Акмал Мухитдинов, Камолиддин Зияев,Методика циклов методом синтеза.2021.// Сеть конференций E3S. 6/4Том№264.-С.01033
19. Анварович М.А., Зухритдинович З.К. Метод оценки энергоэффективности регулируемых ездовых циклов. // Обзор европейской науки, 2016 г.
20. Камолиддин Зухритдинович Зияев.Метод определения транспортной интенсивности в городских условиях20224/9.Том№264.-С.111-114
21. K Ziyayev The Appeal is at the Center of Youth Issues .// Academic Journal of Digital Economics and Stability, 2021 Том №6.-С.-36-38
22. K.Z .Ziyayev -Method of quantitative research of navoi city on the basis of choice of traffic flow.// The Scientific Journal of Vehicles and Roads, 2021 Том №2.-С 27-36
23. VX Хасанова.Аудирование, устная речь, чтение и письмо на занятиях по русскому языку в технических вуз// Academic research in educational sciences, 2022
24. VX Хасанова .linguodidactic features of monologue and dialogical speech// инновации в педагогике и психологии, 2021